

BILJEŠKE JEDNOG UČITELJA

Problemi i ideje, upućivanja i iskustva

Eduard Vargović

Zavod HAZU Varaždin

Primljeno, 31. 5. 2007.

Razmišljanje o vlastitom radu i aktivnostima u razredu i školi uvjet su za stvaralački pristup obrazovnom i odgojnom radu svakog učitelja. Pripreme za nastavu, ali i kritičke bilješke o sebi, struci i zanimanju, te pozicija učitelja u društvu, teme su koje su međusobno povezane. Samosvjesno pristupati vlastitom poslu znači promišljati svoju poziciju. Učitelj u školi javna je osoba, pa su njegova mišljenja i postupci važni za učenike, školu, ali i njega samoga. Pisana riječ, makar i fragmentarna, omogućuje razumijevanje vlastite pozicije u školi, ali i u društvu.

Ključne riječi: učitelj, stvaralaštvo, škola, odgoj, obrazovanje

Uvod

Neprijeporno, treba voditi dnevničke bilješke rada u školi. Najprije radi sebe, a onda posredno i radi učenika. Događa se tada dvostruko zrcalo. Učitelj se ogleda u učenicima, ali i u samome sebi. Promišlja o svom poslu, što je uvjet uspješnoga, stvaralačkog nastojanja.

Takvi dnevnički zapisi, često fragmentarni, ali zato ne i manje važni, kao što su ovi koje podastirem, rijetko, gotovo nikada se ne publiciraju. Barem ne na način, *izvorno* kako su zapisani. Čini mi se da su upravo takve bilješke osobito vrijedne, jer iako izgledaju kao natuknice, **izazvane su** upravo radom u razredu.

Uz takve bilješke radio sam i bilješke neposredno nakon nastave ako su bile bitne za nove pripreme ili promjenu odnosa prema učenicima. Važno mi je bilo ne ponavljati pogreške.

Pažljivim čitanjem može se iz bilježaka vidjeti određena zabrinutost za položaj učitelja-nastavnika, ali i pitanje njihova obrazovanja.

No, postoji i zabrinutost tko ide na studij za učiteljsko zanimanje. A ugled učitelja u društvu? E, to je opet priča za sebe!

Za uvod dajem primjer iz prakse. Čini mi se vrlo karakterističan, štoviše intrigantan s obzirom na rješenje koje sam izabrao u svojoj reakciji. To više što je vrijednost mog čina došla do izražaja godinu dana poslije tog događaja.

Evo primjera:

Sredinom 80-ih godina imao sam nastavu u jednom drugom razredu. Razred vrlo dobar. Sredinom mjeseca svibnja imali smo zadnji veći pismeni, koji je bio važan za kraj godine i za konačnu ocjenu. Pismeni je zaista uspio. Na dan 25. svibnja koji se tada obilježavao kao Dan mladosti ja sam imao neku stručnu obvezu i kasnio na sat oko 20 minuta. Vraćajući se u školu, čujem viku, buku, stolice, fine riječi... Dođem u razred i jednostavno kažem: Budući da ste pravili nered, a znali ste da ću ja kasniti, i niste se držali reda, sad ćemo imati pismeni. Tajac! Podijelio grupe i pitanja. I stroga kontrola! Jedan pokret, mig, pogled, uzimam pismeni. Jedinica! Vrućina u razredu, napeto! Spuštene glave. Zvoni! Pokupimo pismene. Lijepo ih složim, poderem i bacim u koš pred učenicima! Eksplozija graje, »to vam nećemo zaboraviti, kako ste nas prešli...«! Rastali smo se na kraju godine, naravno, dobro. Nakon godinu dana, na isti dan 25. svibnja dolaze učenici iz tog razreda i nose mi bombonjeru! »Sjećate se kaj je bilo prije godinu dana?«

Bilješke iz učiteljskog dnevnika

- Učitelj mora biti stručnjak u svome poslu: znati što treba pružiti učenicima, znati **kako** to učiniti, ali mora biti i stručnjak za odgoj – dakle opet znati što je odgoj i **kako** odgojno djelovati.
- Tek učitelj koji sebe zna učiti zna učiti učenika.
- Učiteljstvo se mora učiti – u tijeku školovanja i samostalno **cijeli** radni vijek.
- Učitelji moraju i sami biti istraživači ukoliko tomu žele naučiti dječicu.
- Nedostatak učitelja u nekom društvu dokaz je odsutnosti sustava u školstvu i jasnog cilja razvitka društva i njegove perspektive – u osnovi, to je situacija ili trenutak visokog rizika (uvjetno rečeno).

- »Jedva čekam da završim studij i dođem u školu kako bih se mogla osvetiti učenicima za sve ono što su meni moji nastavnici učinili« (studentica II. godine PMF-a), *Školske novine*, 25. IV. 1995.
- »Odgajatelj je valja već u načelu odgajati načinom kojim se odgaja za druga eminentno kreativna zanimanja, a oni koji bi ih u tome trebali voditi, morali bi i sami biti ne samo poznavatelji akademskoga govora o tome kako se odgaja, nego vrsnici odgojnog umijeća, učitelji par excellence... *Odgajatelj je djelatnost čovjekova opstanka*. Svatko je, htio to ili ne, pozvan da odgaja, svatko je odgajatelj i odgajatelj. Kad je pak riječ o odgoju samih odgajatelja, onih koji odgoj odabiru kao svoju profesiju, otkrivanje vrijednosti odgojnog čina prvi je korak u njihovu daljnjem samostalnom traganju za samoostvarenjem svoje osobnosti preko ostvarenja vrijednosti vrijednog obrazovnog čina« (J. Marinković, »Učitelj-umjetnik ili zanatlija«?, *ŠN*, br. 5. 1995).
- Principi po kojima bi po autorici Mariji Bratanić trebali djelovati hrvatski učitelji (prema knjizi G. G. Jampolskog: »Podučavaj samo ljubav«): *Osnovni cilj podučavanja je duševni mir; Srž našeg bića je ljubav; Davanje je primanje; Međusobna povezanost osoba; Sadašnjost je vrijeme koje postoji; Bitan je izbor između straha i ljubavi (nema ispravnog ili pogrešnog ponašanja); Opraštanje je put istinskom zdravlju i sreći* (*ŠN*, 25. IV. 1995.).
- Kad se godine 1994. raspravljalo o učiteljima, potvrđena je važna konstatacija – Hrvatska je jedna od rijetkih zemalja koja nema poseban zakon o školovanju učitelja, i kako stvari stoje, neće ga ni imati. Još je rečeno da u osnovnim i srednjim školama ima oko 50000 učitelja. Približni odljev u godini je oko 6% (prirodni + mehanički), znači potrebno je oko 3000 učitelja. Budući da ih redovito završi 20–30%, dakle treba upisati oko 12000 na godinu ili poboljšati efikasnost studija (*ŠN*, 25. IV. 1994.).
- Životni je standard učitelja ispod granice dostojanstva pa nije čudo što mladi zaobilaze taj poziv (isto).
- Prema podacima za godinu 1995., mladi učitelji smatraju da izobrazba učitelja treba biti visokoškolskog ranga.
- Školovanje treba biti četverogodišnje, dvopredmetno i to na posebnoj učiteljskoj akademiji; tu bi se trebala posebno učiti pedagogija, psihologija (razvojna), metodika, jer dosadašnja je praksa pokazala da se stručna znanja posjeduju, ali njihov pristup djeci, njihova zna-

nja o poučavanju, opterećenju učenika, organizaciji rada, prilično su oskudna i to slabi njihovu sposobnost, uvjerljivost i uspjeh u radu.

- Postoji jedan *pravilan* odnos između učestalosti učiteljeva utjecaja i uspjeha učenika – ili – »neki učitelji neprestano izazivaju kod učenika visoka postignuća, za razliku od drugih učitelja kod kojih učenici postižu slabije rezultate« (J. Brophy, 1986), (*ŠN*, travanj 1994. – 12.).
- Manjak stručnih učitelja u osnovnoj školi ugrožava njezinu uspješnost.
- Vidjeti tekst Aleksandra Kolke u *ŠN*, 5. V. 1992. o izvješću Carnegie Forum on Education and Economy, posebno poglavlje »A Nation Prepared: Teachers for the 21st Century«.
- »Metodika je ono pismo kojim pedagogija objavljuje svoje spoznaje...« (J. Marinković, »Utemeljenje metodike«; *ŠN*, rujan 1995.).
- Metodičke upute nisu tek slučajne; praktična ili samo pragmatična rješenja, već su one rezultat globalnoga, dakle filozofskog stava i iskustva.
- Učitelji kao i svi ljudi u svojim strukama moraju imati mogućnost napredovanja. Samo dobar pravilnik stvara dignitet učiteljskoj struci.
- Učitelji moraju za svoj posao biti stručno obrazovani i osposobljeni: 1. Opća kultura; 2. Poznavanje hrvatskog jezika; 3. Pedagoško-psihološko i metodičko obrazovanje – može se reći pedagogija bez politike (ideologije); 4. Poznavanje psihologije, posebno razvojne psihologije.
- Izobrazba učitelja – temelj budućnosti – akad. Slaven Barišić (*ŠN*, 12. prosinca 1995.).
- Istraživanja u Hrvatskoj pokazala su da nema mnogo učitelja inovatora, a pogotovo nema učitelja koji su autori udžbenika ili priručnika, jer nitko sa strane ne poznaje tako dobro učenike i njihove probleme, kao i njihove mogućnosti.
- Učiteljski rad je složen, i što je složeniji, to treba više vremena i mogućnosti usavršavanja. To je zakonitost.
- Osim rada u školi, učitelji moraju biti prisutni u kulturnom i društvenom životu sredine, jer se to odmah osjeća i u njihovu statusu, uvjerljivosti, osobnom ugledu; **posebno to vrijedi u malim sredinama.**

- Učitelj, a on je i razrednik, mora biti tako obrazovan da je spreman mijenjati sebe, jer će samo tako moći mijenjati i druge i utjecati na druge.
- Učitelj svojim radom mora stvoriti ozračje kooperativnosti među učenicima, a ne kompromisa ili pak kompeticije.
- Učitelj mora imati takve kriterije u ocjenjivanju da učenici sami steknu kriterije samoocjenjivanja i vrednovanja.
- Odgoj odgojitelja postavlja pitanje na kojem akademskom stupnju treba organizirati njihovo obrazovanje i na kojem (čijem) iskustvu će se ono provesti (Pataki, Šimleša, Franković), nekih drugih ili svih zajedno. O stupnju obrazovanja ovisi i njihov ugled, ali je isto tako važno, uz rang, da se trajanje i rang određuje prema sadržajima koje treba savladati.
- Učiteljski posao nije znanstveni kao što je u matematici, fizici, već je on nepredvidiv pa je učitelj uvijek na probi i uvijek je prisutan rizik.
- Buduće učitelje, odgajatelje, treba odgajati kao pedagoške stvaratelje, koji se svaki dan i na svakom problemu moraju dokazati.
- Učiteljstvo nije samo jedna od mnogih profesija... **to je oblik u kojem čovjek postoji.** (Vjerojatno smo zbog toga mi uvijek i učitelji i učenici!)
- Ako učitelj poučava 30 učenika, onda to zahtijeva niz umijeća pa to slični žongleru u cirkusu koji u isto vrijeme mora na štapovima vrtjeti nekoliko tanjura.
- »Posljednja dva mjeseca prošle godine (1995. op. E. V.) u 32 gradske i prigradске škole (u Zagrebu – op. E. V.) bilo je 928 sati »nestručne nastave«. Nedostajala su 42 učitelja« (Ivan Žigić, »Učiteljski studij dvopredmetan«, *ŠN*, 12. 3. 1996.).
- »Učitelji i učiteljice trebaju se okrenuti sebi i baviti se sobom ne samo radi sebe, nego i radi svojih učenika, jer zapušteni, neodržavani, neservisirani i iscrpljeni, troše sve više svoje energije na skrivanje i negiranje stvarnog sebe, a sve manje im potencijala ostaje za rad u razredu« (P. Brajša, »Izgorena učiteljica«, *ŠN*, 24. 9. 1996.).
- Ako se parafrazira Fichteova misao da svaki čovjek ima takvu filozofiju kakav je čovjek, onda vrijedi – *svakako!!!* – i ovo: svaki učitelj – odgajatelj – ima takvu pedagogiju kakav je čovjek. Pa se – ako idemo filozofijski dalje – s Platonom i njegovom parafrazom: samo

se *dobar* stolar ima pravo zvati stolarom – ergo – samo se *dobar učitelj* ima pravo nazivati *učiteljem*!

- Najvažniji (jedan od najvažnijih) čimbenika uspješnosti učitelja jest materijalno situiran učitelj.
- Svaki učitelj (pravi učitelj!) zna i nosi u sebi neku ideju kako treba raditi, »učiteljevati«. Usavršavanje učitelja takvim je učiteljima doista dobro došlo. Treba ponovno probuditi idealizam bez kojeg nema učiteljskog poziva.
- Učitelj mora biti temeljito svjestan činjenice da **škola služi učenicima kako bi oni obogatili svoj socijalni i intelektualni razvoj i život.**
- Učitelj, kao i svaki stvaralac, mora biti kreativni neposlušnik – dakle, ne se strogo držati postojećega, propisanog, već biti spreman na rizik uspjeha (i neuspjeha) uvijek s nekom vizijom novog, drukčijeg, boljeg... Taj se kreativni neposlušnik mora odgojiti, on nije rođen i ne može baš sve sam stvoriti. Mentori i savjetnici učiteljima koji su tek počeli moraju nekoliko godina pratiti rad učitelja, ali i sami onda biti kreativni neposlušnici, jer tek tada mogu to nekome prenijeti. Oni tada nisu tek »materijalna« podloga i potpora, već, što i jest najvažnije, moralna potpora takvim učiteljima u njihovu nastojanju da postanu *pravim* učiteljima.
- Jedan mogući silogizam: Ako bez dobrog odgoja nema dobre budućnosti, onda doista bez dobrog učitelja nema dobrog odgoja, dakle bez dobrog učitelja nema dobre budućnosti; škola je dakle osnova dobre budućnosti (dakako, škola nije jedini čimbenik odgoja pa onda i razvitka društva, ali je svakako važan).
- Učitelj je temelj svih promjena u školstvu pa onda i u društvu, a to posebno vrijedi za osnovnu školu. Da bi to mogao biti, učitelj se mora trajno i kvalitetno obrazovati.
- »Kuje hladno željezo učitelj koji pokušava poučiti učenika, a da ga ne nadahnjuje.« (Thomas Mann)
- »Vrhunska je umjetnost učitelja probuditi radost u stvaralačkom izrazu i spoznaji.« (Anonimus)
- »Uči i naučit ćeš nešto, poučavaj i naučit ćeš mnogo više.« (Anonimus)
- »Nije važno što je uliveno u učenika, već što je zasađeno.« (Hildebrand)

- »Smislenost i kompetentnost učiteljske su taktike protiv koji učenici nisu pronašli obranu.« (John Culkin)
- »Iskustvo je predivna pojava. Pomaže nam prepoznati pogrešku kad je ponovo učinimo.« (Anonimus)
- »Idealan učitelj ima obje osobine: 1) sposobnost i marljivost za temeljitim ovladavanjem predmetnog područja, te 2) vještinu zanimljivog i poticajnog komuniciranja svog znanja.« (Sidney Harris)
- »Ponavljaj ne ponavlja razred zato što ga nitko nije poučio. Poučili su ga. Problem je u tome što nikad nije otkrio što to znači.« (Arthur Combs)
- Zadatak učitelja gotovo nitko bolje nije vidio nego Halil Đubran kad kaže: »Osoba nije posuda što je treba ispuniti, već svjetiljka što je treba upaliti.«
- »Idealni cilj odgoja jest stvaranje moći samonadzora.« (John Dewey)
- »Kad dobro poučavaš, uvijek izgleda kao da je 75% tvojih učenika nadprosječno.« (Jerone Bruner)
- »Drugi će slijediti tvoje stope mnogo lakše nego što bi slijedili tvoje savjete.« (Arnold H. Glasgor)
- Walter Cook piše: »Tradicionalna škola prečesto uočava i nagrađuje poslušnost i dobro pamćenje. Učitelji u takvim školama ostaju iznenađeni kad učenici koje su proglasili beznadnima postignu uspjeh u životu.«
- »Učitelj utječe na vječnost; nikad ne može reći gdje njegov utjecaj prestaje.« (Henry Adams)
- Jedna uputa Herberta Spencera: »Kad čovjekovo znanje nije uređeno, svako njegovo uvećavanje povećava i zbrku.«
- Pragmatičar John Dewey piše: »Učitelj mora svesti na najmanju mjeru prilike gdje izražava osobni autoritet. Kad je nužno govoriti i djelovati čvrsto, neka to čini u korist interesa skupine, a ne kao izraz vlastite moći.«
- »Državna vlast odgovorna je za stvaranje uvjeta za cvjetanje dobrog odgoja i obrazovanja. Prosvjetni radnici odgovorni su za stvaranje dobrog odgoja i obrazovanja u tim uvjetima.« (James E. Allen)
- »Ništa u obrazovanju ne zaprepašćuje kao količina neznanja što se nakuplja u vidu nepovezanih činjenica.« (Henry Adams)

- »Naš napredak kao naroda ne može biti brži od našeg napretka u odgoju i obrazovanju... Ljudski um naš je temeljni resurs.« (John F. Kenedy)
- »Odgoj je prijatelj što ga nikakva nesreća ne može udaljiti, nikakav zločin uništiti, nikakav neprijatelj oduzeti, nikakav samovladar porobiti. Kod kuće je drug, u inozemstvu nas predstavlja, u samoći tješi, u društvu resi. Što je čovjek bez njega? Blistavi rob i misleći divljak!« (Maury Vincent)
- »Na najvišoj razini svrha poučavanja nije poučiti, već nadahnuti želju za učenjem. Kad se jednom učenikov um zapali za učenje, učenik će sam naći gorivo.« (Sidney Harris)
- Svjetska organizacija učitelja zove se *Education International (EI)*. Predsjednica je **Mary Futrell**. U svijetu ima 57 milijuna učitelja, od toga samo u Kini 10 milijuna. U EI uključeno je danas 23 milijuna učitelja. UNESCO – Federico Mayir kaže da je »budućnost svijeta u rukama učitelja, prvih na popisu najodgovornijih u školstvu.« U nerazvijenim zemljama oko 130 milijuna djece nema nikakvu naobrazbu. Ponegdje ne postoji ni kreda, a opet ima i razreda sa 130 djece.
- Učitelj, ali i učenik dolazi od *učiti*. Učiti i pamtiti – učenje i pamćenje – dvije su strane iste čovjekove sposobnosti. I Učenik i Učitelj, dakle, moraju *učiti* i *pamtiti*. Pamtiti znači zadržati, a učiti pritom znači usvojiti znanja, ali i nove oblike i navike djelovanja i ponašanja. To opet znači da učimo i pamtimo cijeli život, dakako, ako to želimo; jer učenje i pamćenje između ostalog može biti hotimično, dakle s namjerom željom, voljom, htijenjem, a onda to znači da to radimo svjesno ponajprije, a onda, što je bitno, organizirano – planirano, sa smislom, svrhom, ciljem.
- Učenjem mijenjamo svoja ponašanja i to pod utjecajem iskustva – a iskustvom opet mislimo na primljene i prerađene informacije.
- Učitelj svakako mora sam znati učiti sebe, jer će samo tako moći to naučiti djecu. Ali njemu je važno poznavati, kako psihologiju učenja, tako i psihologiju djece – učenika. To je, čini mi se, jedan od najvećih problema u obrazovanju učitelja.
- Ako vrijedi Fichteova misao da svaki filozof ima takvu filozofiju kakav je čovjek, onda nesumnjivo stoji misao da svaki čovjek ima takvu pedagogiju kakav je čovjek. Pogled na svijet, dakle svoju sliku svijeta čovjek ne kupuje, jer to nije novčić, kako kaže Hegel, pa ga

ne možeš kupiti, prodati, dobiti ili darovati, već ga sam stvaraš, za njega se boriš, njega zastupaš, na njemu padaš ili rasteš. Upravo je to bitna polazna točka učitelja. Sjećanja na svojeg učitelja, ponavljam, **svojeg** učitelja (jer to znači ono najljepše i najbolje) svaki od nas nosi upravo zbog onoga ljudskog što ga učitelj kao trag ostavlja u nama. Kad kažem učitelj, onda mislim i na osnovnoškolskog učitelja, ali i na nastavnika-profesora u srednjoj školi (neki tu mogu dodati i profesora na fakultetu).

- »Pribavi sebi učitelja te ćeš steći druga.« (Talmud)
- »Ono što nas najneposrednije usređuje jest vedrina uma – ova je dobra osobina sama sebi nagrada. Stoga bi razvijanje vedrine u sebi valjalo staviti ispred svih drugih težnji.« (Artur Schopenhauer)
- »Urednost je vrlina koja se uvijek isplati.« (Toma Kempinski)
- Vrijedi parafraza Mahatme Gandhija: »Pametni ljudi dopuštaju svojoj djeci da ponekad i pogriješe« ili »Pametan učitelj dopušta svojim učenicima da ponekad i pogriješe.«
- »Budi oprezan pri učenju – jer je nehaj pri učenju isti kao i grijeh s predumišljajem.« (Talmud)
- »Djeca – to su naši sutrašnji suci.« (Maksim Gorki)
- »Valja sačuvati mir u svakoj situaciji pa i u neugodnoj, jer sve što se događa ima svoj uzrok, svoju svrhu i nadalje svoju pouku.« (učitelj yoge)
- »Jedino stvarno bogatstvo je bogatstvo duše, ostala su dobra podložna velikim gubicima« (Lukijan)
- »Samo je jedan put do bližnjega: put srca. Svi su drugi putovi obilaznica.« (Phil Bosmans)
- »Svatko želi biti netko; nitko ne želi raditi na tome« (Goethe)
- Poznati psiholog Allport često je u svojim radovima naglašavao važnost odgoja u formiranju djetetove ličnosti. Jedni roditelji su mu zbog toga oštro prigovorili. Oni naime imaju dva sina kojima su omogućili potpuno jednake uvjete. Pa ipak, jedan je pozitivna osoba, a drugi gotovo propala osoba (kriminalac). Nato je Allport uz osmijeh, dakako dobronamjerno, odgovorio: »Vaš je primjer upravo dokaz da ja imam pravo, tj. da se odgojem može formirati čovjekova ličnost. No ista će vatra jednu tvar (npr. maslac) rastopiti, a drugu stvar (npr. jaje) stvrdnuti. Vi ste dakle učinili pogrešku upravo u tome što ste

dvije različite ličnosti odgajali na isti način. Umjesto toga trebalo je svako dijete odgajati drukčijim metodama.«

- Paul Bress napravio je popis pravila kako biti loš nastavnik. Radite li suprotno, bit ćete dobar učitelj. Evo tih pravila:
 - Nemojte voditi računa o mišljenju i osjećajima svojih učenika,
 - Nemojte stvarati takve zamisli ni plan o tome kako pomoći napretku učenika,
 - Neka vaš sat uvijek bude jednoličan, suhoparan i nemaštovit,
 - Ismijavajte pojedine učenike. Nije vam potrebna druga vrsta zabave,
 - Pustite učenike neka sami odgonetaju smisao jezika (gramatiku, vokabular itd.),
 - Nikad ne pravite zabilješke, osobito ne govorite svojim kolegama što i kako radite,
 - Neka vam predavanja budu prilagođena isključivo natprosječnim učenicima ili onima koji imaju teškoća u učenju,
 - Loše je susprezati bijes – slobodno ga izražavajte!,
 - Govorite tako da vas učenici ne razumiju,
 - Nemojte se previše brinuti za preciznost (prema *English Teaching Professional*).
- Kako suvremene pedagoške koncepcije u središte interesa postavljaju potrebe djeteta/učenika, onda se svako usavršavanje učitelja mora temeljiti na toj koncepciji. Ali za to treba kod nas provesti istraživanja da se vide koje su to stvarne potrebe učenika/učitelja, a ne da se na našim seminarima pojavljuju voditelji čiji nastup vrlo jasno pokazuje da nikada nisu bili u razredu pa i ne znaju što znači raditi u razredu – odnosno raditi neposredno s djecom.
- Svaki učitelj ima neku ideju kako treba »učiteljevati«, pa im stručno usavršavanje mora dati mogućnosti i slobodu samostalnog djelovanja. Zato učitelji žele na svojim seminarima autentične učitelje, svoje kolege, koji rade stvaralački, jer su im tek takvi »učitelji« uvjerljiv putokaz.
- »Učitelj je pozvan da ostvari pedagošku zbilju kao autonomni tvorac pedagoške vrijednosti i on mora biti spreman snositi odgovornost i rizike koji su s time povezani« (J. Marinković, »Učitelj – tvorac pedagoške vrijednosti«, *ŠN*, 1. XII. 1998.) *Upravo zato ravnatelj nije iznad* učitelja, jer učitelj je pozvan da realizira pedagošku zbilju; rav-

natelj spada u oblast uprave, vlasti, on ostvaruje određenu politiku, dok pedagošku vrijednost i zadaću ostvaruje tek kada i sam radi učiteljski posao, dakle kada je u razredu.

- Dobrog učitelja ne čini samo njegova diploma – on će učitelj postati kroz učiteljvanje. Tako dakle učitelj nije gotov stjecanjem diplome, već to mora postati, kao što i **njegovi učenici to tek moraju postati, inače su samo polaznici ili obveznici škole, A NE I NJEGOVI ĐACI-UČENICI!**
- Školsko zbivanje i postajanjem učitelja i učenika pripada sferi **kulture, A NE VLASTI!** Hoće li moj polaznik u razredu postati moj učenik nije stvar nikakve uprave i vlasti, to je jedino stvar mene i njega, odnosno mene!
- Ravnateljovo mišljenje o radu učitelja tako je ravnopravno s mišljenjem samog učitelja – kada je riječ o načinu rada ili obrade pojedinih tema. To samo znači da ne postoji ključ kako izraditi, odnosno obraditi pojedinu temu; ključ uspjeha leži u težini angažiranja za taj sat i njegovoj kreativnosti. Kreativni scenarij za istu temu može biti posve različit od učitelja do učitelja, a opet svaki može uspjeti. Zato stručno usavršavanje učitelja zapravo znači upoznavanje s iskustvima drugih kreativnih učitelja i njihovih rješenja, a ne ponavljanje gradiva sa studija.
- Učitelju se, dakle, ne može zapovjediti da bude kreativan i nikakva znanost to ne može propisati, jer se kreativnost tek mora smisliti i dakako provesti u razredu – i tu je on **AUTOR, a nije savjetodavac – inspektor autor.**
- Zato je učitelj *arhé* pedagoškog posla, nije »terenski radnik« (J. Marinković) koji mora provesti tuđe misli. Zato je on u stanovitom smislu – a to si on sam svojim stvaralačkom činom pribavlja – autonoman i u odnosu prema vlasti, ali i pedagoškoj teoriji. Naime, pedagoško stvaranje je **međuljudski čin i njemu su suci učenici!!!**, a ne savjetnici, inspektori, budući da oni na jednom satu ne mogu otkriti etičku dimenziju učiteljeva djelovanja.
- Učenik zato može sresti svog učitelja i reći mu *hvala što ste učinili za mene*, ali to sigurno neće reći upravitelju.
- Kada se dakle pohvaljuju učitelji, onda se to čini zato jer su ti učitelji radili dobro u skladu s zahtjevima vlasti!
- Učitelj nije znanstvenik i to ne mora biti, ali ono što **MORABITI** jest stvoriti vrijednosti i to u svom humanom angažmanu u kojem dola-

zi do izražaja njegovo samoostvarenje – odnosno samopotvrđivanje – **dakle, on je pjesnik, a ne teoretičar književnosti.**

- Knjiga Jacquesa Delorsa i njegovih suradnika *Učenje – blago u nama*, u izdanju *Educa*, Zagreb 1998., daje, traži novu ulogu i učitelju. Knjiga govori o četiri bitne teme: **Učiti znati; učiti činiti; učiti živjeti s drugima; učiti biti.**
- Praktična predavanja dobrih učitelja na našim su školama rijetkost, a ako se i događaju, na njima nisu prisutni upravo oni kojima bi to najviše trebalo.
- Učitelji su zaboravili posjećivati predavanja svojih kolega, ali i kolege više nisu spremni da ih slušaju njihove kolege.
- Antun Cuvaj, koji je bio školski nadzornik, uvijek je bio dobro došao u nadzor škola, jer je on u školu dolazio »da vidi i nađe što je dobro, a ne ono što ne valja« (*ŠN*, 4. XII. 1997, Vladimir Strugar u tekstu »Učitelj kraljevski savjetnik«). Ovo može biti dobra uputa učiteljima da treba ocijeniti ono što učenici znaju, a ne loviti ih na onome što ne znaju.
- »Kao i svaka druga profesija, tako se i učiteljska mora temeljiti na određenom korpusu teoretskog znanja i tehnika. To znanje i tehnike primjenjuju se pri rješavanju teškoća s kojima se učitelj susreće u svojoj profesionalnoj karijeri. Kad znanje postane vrijednost i potreba, kad je traženo u društvu i kad se shvati da je ono bitna sastavnica njegova razvoja, onda to može biti temeljem za stvaranje ugleda i moći njegovih nositelja (intelektualaca), u našem slučaju učitelja. Zato i jest trend u svijetu pružiti učiteljima što višu razinu početne naobrazbe, jer je to osobito isplativo ulaganje« (Mijo Cindrić, *ŠN*, 21. X. 1997, u tekstu »S razine zanimanja na razinu profesije«).
- »Pedagoška vrijednost nije sadržana u samom znanju koje učitelj posreduje. Ona se ne iscrpljuje ni u samoj etičkoj dimenziji koja je u svakom odgojnom činu prisutna, a koju mnogi, ne uviđajući do kraja njezin smisao, nazivaju ljubavlju. Ona nije ni umjetnost, mada u mnogo čemu na nju sličiti, posebno stoga što je tzv. 'nastavni sat' zapravo dramska radnja, koja ima svoj scenarij i dramsku izvedbu... Znanje koje se posreduje može (se) učiti... a etička dimenzija se ne može učiti na isti način, jer ona zavisi od moralnog habitusa učitelja, odnosno osobe koja se osjeća pozvana da bude učitelj. Sve to spada u učiteljski dar koji se ima ili nema, dok se iskustvo ima svakako, jer se ono taloži s godinama; dakako da je važno promišlja li se ono

i razvija... Zato za studij učiteljstva nije odlučujuće vrijeme studija pa ni činovničke odluke i poimanja učitelja, već je riječ o konceptu i kvaliteti kako taj studij funkcionira i koliko je orijentiran na *ostvarenje pedagoške zbilje*« (J. Marinković, »Koncept i kvaliteta, a ne hijerarhija«, *ŠN*, 27. I. 1998., tekst pod navodnim znacima, ostalo je moj komentar).

- U Europi postoje četiri velika odgojno-obrazovna projekta koja na svoj način utječu i na obrazovanje i djelovanje učitelja:
 1. Projekt **Leonardo** – vezan je za srednje škole (programi, specijalizacija itd.)
 2. Projekt **Erasmus** – vezan uz studij i mogućnost da se on završi na drugom sveučilištu (*Frei Universität Berlin*)
 3. Projekt **Sokrates** – vezan je uz sveučilišne profesore, asistente i mogućnost usavršavanja na drugim sveučilištima
 4. Projekt **Comenius** – vezan je za osnovne škole
- Susreti prosvjetnih djelatnika u Salzburgu (1997.) pokazali su da roditelji i učenici sve što se odnosi na odgoj i obrazovanje očekuju od učitelja, posebno što roditelje interesira samo rezultat, ali ne i put do rezultata, pa da i oni – u skladu s tim – *sudjeluju* na tom putu. Tako se odmah vidi da su zahtjevi na učitelja sve složeniji, ali danas još nema dovoljno sluha za ta pitanja. (*ŠN*, 14. X. 1997.)
- U dokumentu *Polazišta za strategiju dugoročnog razvoja odgoja i obrazovanja u RH*, inzistira se da je učitelj važan čimbenik preobrazbe školskog sustava (*ŠN*, 14. X. 1997.)
- U obrazovanju učitelja u RH postoji Uredba Vlade RH (1998.) kojom se obrazovanje učitelja s akademske, fakultetske razine spušta na visokoškolsku razinu, dakle, na razinu stručnosti. Na to su reagirali jedino studenti VUŠ u Zagrebu jer su htjeli biti diplomirani učitelji, znači obrazovati se u sklopu Sveučilišta. Zanimljivo je da na to nisu reagirali ni nastavnici budućih učitelja, ali ni same VUŠ... Tek sada, ujesen 1998., počela je rasprava koju je organizirala Akademija odgojnih znanosti Hrvatske. Pokazalo se da PMF i AOZ imaju različit pristup. PMF zastupa mišljenje Vlade, dok drugi misle da odluka Vlade nije dovoljno promišljena. Svakako, nije se trebala samo čekati uredba Vlade, već je struka *morala* dati svoj prijedlog.
- Postavlja se pitanje kompetencije samog učitelja i tu se strane razlikuju – naime u *čemu* je učitelj kompetentan i kako se to postiže i

priznaje? **Što učiti i kako učiti** ovlasti su učitelja. A *kako* to steći? Početnim obrazovanjem, prvo, i trajnim obrazovanjem, drugo.

- U svijetu danas figurira tzv. koncept **reflektirajućeg ili misaonog učitelja**. A upravo on polazi od »argumentativne kompetencije i od slobode izbora pedagogija u kojima se najviše može dati, postići najbolje rezultate« (I. Žigić, »Rogovi u vreći«, *ŠN*, 15. XII. 1998.). Sve to opet nanovo postavlja pitanje kakvog učitelja mi trebamo, odnosno kakvu školu trebamo? U svijetu se napušta predmetni sustav školovanja, znači novi učitelj za novu školu. Tu se ne treba čekati – ali se o tome treba dogovoriti.
- »Sve reforme i promjene u našem obrazovnom sustavu bit će moguće tek kad oni koji o obrazovanju neposredno odlučuju promijene svoje mišljenje. Njihova svijest o cijelom tom procesu je neizgrađena. Za razliku od njih, prosvjetari jako dobro znaju na čemu su.« (Marijan Šimeg, »Ima li pilota u avionu«, *ŠN*, 15. XII. 1998.)
- Vidjeti »Izvjешće međunarodnoga povjerenstva za obrazovanje za 21. stoljeće i Hrvatsko školstvo«, *ŠN*, poseban prilog, 15. XII. 1998.
- Kako privući mlade ljude na studij za učiteljsko zanimanje? Sigurno zadovoljavajući barem tri uvjeta – kombinacija tih uvjeta – dobrih uvjeta rada, pristojne zarade i statusa i ugleda učitelja, što se stječe općim uvjetima u društvu koje mora u znanje, a to će reći u svoju budućnost, ulagati mnogo više nego do sada. A kako sada stoje stvari, to tako brzo neće biti!
- »Danas se od učitelja zahtijeva da učenicima omogući stjecanje iskustva i doživljaja na kojima će oni sami izgrađivati svoje znanje – u suvremenom konstruktivističkom pristupu, udžbenik postaje sve manje važan, a sve veću važnost dobiva priručnik za učitelje – umjesto udžbenika kao umjetne stvarnosti, učenicima je izvor znanja neposredno iskustvo u doticaju s prirodom, literaturom, umjetnošću...« (Mira Čudina, »Uspinjanje po ljestvama spoznaje«, *ŠN*, 7. X. 1997.)
- »...moram ponoviti da bi najbolje bilo ukinuti udžbenike, a učiteljima dati bogati priručnik u kojem će biti zacrtan program i ciljevi i prepustiti im da slobodno sami osmisle način izvedbe nastave« (isto).
- »Važno je da učenik doživi učitelja ili stručnog suradnika kao čovjeka bez predrasuda, nepristranog i prijateljski raspoloženog, kao nekoga tko je spreman slušati ne samo uhom, tko zna kako se može

biti očajan, bespomoćan i izgubljen« (Esad Zečirević, »Otvorenost, povjerenje i suosjećanje«, *ŠN*, 7. X. 1997.)

- Učitelj mora učeniku pružiti elemente za zajedništvo – osjećaj za zajedništvo – jer toga danas ima sve manje.
- O koncentraciji učenika i što je ometa?! Jedna anketa za učenike od I. – IV. razreda: »Kakav bi trebao biti učitelj da ne ometa koncentraciju? Na to učenici odgovaraju: Potpuno miran kad pišu test ili kontrolnu zadaću; da je uvijek u razredu na vrijeme; da govori tiho; hvali podjednako sve koji zaslužuju; ne komentira previše skrećući s teme; ne treba se previše ni šaliti; da ne *tupi* stalno isto i da bude dinamičan«, Vlasta Grdić, »Učiteljice, što ste ono rekli«?, *ŠN*, 17. II. 1998.)
- Susan Fountain, suradnica UNICEF-a, smatra da postoji pet globalnih pojmova – popisala ih je u svom priručniku – koji bitno određuju zadaću učitelja, jer ako je zadaća učitelja da pomognu promijeniti svijet, »tada je njihova dužnost pripremiti i osposobiti učenike za takvo djelovanje«. Ti pojmovi su: **međuovisnost, razlikovanje slika i predodžbi, socijalna pravda, rješavanje sukoba, promjena i budućnost**. (Maja Flego, »Učenje koje pokreće«, *ŠN*, 3. II. 1998.)
- »Obrazovanje učitelja kao važan dio školskog sustava mora se preokrenuti u skladu sa suvremenim svjetskim trendovima, no samo osnivanje novih ustanova ne jamči nužno i bolju kvalitetu učitelja – kvaliteta će ovisiti ponajprije o izboru nastavnika koji će raditi na učiteljskim visokim učilištima, programima studija i literaturi za studente« (Filip Ćurić, »Sustav u tranziciji«, *ŠN*, 14. X. 1997.)
- Učitelj je i odgajatelj – pedagog. Riječ dolazi od *paidagōgós* (*παίς αγωγός*)- *pais je dijete, agogos je voditelj* djece, odgajatelj (Erzieher). Dakle, učitelj je osoba – odgajatelj koji vodi dijete u odgoju (vodi ga za ruku – što znači da dijete ide **kako** i **kamo** ga vodi njegov učitelj). Taj učitelj opet odgaja onako kako to društvo hoće za sebe i svoju budućnost, pa i politiku koju vodi određena vlast – političko uređenje koje je na vlasti i koje sebe shvaća kako provodi volju naroda nad kojim vlada ili u ime kojeg vlada.
- Bi li se u budućim aktivnostima u obrazovanju učitelja moralo poveći računa o usmjeravanju budućih kandidata za učitelje (to se prije zvalo profesionalna orijentacija) i prije nego oni upišu nastavničke studije? To mi se čini važnom komponentom jer se do sada događalo da su na nastavničke fakultete dolazili u najvećem broju oni koji se

nisu mogli nigdje drugdje upisati – što opet znači da su zapravo imali slab uspjeh u srednjoj školi. Ovaj oblik negativne selekcije pri upisu doveo je do toga da smo imali slabe učitelje-nastavnike-profesore već na samom startu. I to u poslu za koje se tvrdi da je važan za razvoj društva. U svemu tome ima još jedna kvaka – riječ je naime o materijalnom statusu učitelja kao bitnoj motivacijskoj komponenti za odabir tog poziva. Iz toga naime proizlazi i status koje ovo zanimanje ima u društvu.

- »Kao što je za odgoj potreban novac, tako je i za samo stvaranje *novca* potreban odgoj« (Miljenko Brkić, »Sveto vrijeme škole«, *ŠN*, 23. VI. 1998.)
- Vidjeti: »Pedagogija i hrvatsko školstvo – jučer, danas, sutra«, Zbornik radova sabora hrvatskih pedagoga, II, HPKZ, Zagreb, 1996.
- Demokratizacija jednog društva očituje se u njezinoj decentralizaciji jer ona omogućuje mnogo većem krugu ljudi sudjelovanje u pitanjima odgoja – učiteljima, roditeljima, učenicima, znanstvenicima, predstavnicima lokalnih prosvjetnih vlasti. Tada je mnogo veća individualna sloboda učitelja/profesora u kreiranju vlastitog rada, odabira sadržaja koji su primjereni, ne samo učenicima, nego i sredini u kojoj se živi. Ako je centralizirano, onda je sve bitno određeno iz središnje vlasti, od točno određenog programa pa i metoda, do hijerarhije odlučivanja, financiranja itd. U prvom slučaju duži je put do osmišljavanja kakvu školu jedno društvo želi, pa se to može vidjeti i u radu političkih stranaka, pred izbornim aktivnostima, angažiranjem velikog broja ljudi s pluralističkim razmišljanjima i rješenjima i slično. Samo u takvim situacijama i društvenim prilikama dolazi do izražaja individualnost i prihvaćanje činjenice da su ljudi različiti – što je bogatstvo jednog društva i uvjet prosperiteta zajednice. Tako je moguće da škola svojim radom stvara pomake u demokratizaciji društva i u odgojnom i obrazovnom radu. To je također mogućnost da se u odgoju i obrazovanju iz učenika »rodi«, »rađa-stvara« ličnost koja se onda može sama realizirati i biti u određenim aspektima uzor drugima i kao osoba i kao stručnjak kojega je dakako onda mnogo teže vući za nos, odnosno njime manipulirati.
- Poznaju li naši učitelji i *koliko* poznaju psihologiju, ne samo djece s kojom rade, već još neke važne elemente psihologije čovjeka, primjerice učenja, emocija, motivacije, emocionalne inteligencije? Postoji sedam bitnih, ključnih elemenata koji su važni za pohađanje

škole – od osnovne do srednje – a to se onda nastavlja i dalje: **1. samopouzdanje** – to je osjećaj djeteta da vlada sobom i da ima sigurnost da će mu odrasli pomoći ako treba; **2. znatiželja** – osjećaj da je doznati nešto novo d o b r o i *pozitivno*; **3. svrhovitost** – to je osjećaj sposobnosti i učinkovitosti u vlastitom radu; **4. samokontrola** – osjećaj, ali i sposobnost da može kontrolirati situaciju, odnosno sebe. **5. povezanost** – sposobnost povezivanja s drugim ljudima i to na temelju međusobnog razumijevanja; **6. sposobnost komuniciranja** – tu je riječ o želji, ali i sposobnosti razmjene misli, osjećaja i pojmova s drugima na verbalan, ali i na neverbalan način; **7. spremnost na suradnju** – ovdje se misli na sposobnost uravnoteženja vlastitih potreba s potrebama drugih u određenoj zajedničkoj aktivnosti. Ovo-mu treba dodati, prema *Saloveu* da je emocionalna inteligencija: **1. sposobnost upoznavanja vlastitih emocija; 2. upravljanje emocijama; 3. motiviranje samoga sebe; 4. prepoznavanje emocija u drugima; 5. snalaženje u vezama.**

- Je li od učitelja profesionalno pa i moralno od učenika tražiti znanje i primjereno ponašanje ako ne zna ili *ne želi znati* što se zbiva u njegovoj obitelji (dakle s njim) – jer ponašanje učenika u školi nije odvojivo od njegova ponašanja u obitelji ili negdje drugdje... Škola ne može biti do kraja socijalna ustanova, ali učitelj je ipak **roditelj u školi...**
- Jedan od važnih elemenata rada učitelja njegov je odnos prema radu u obliku priprema za rad. Samo dobre pripreme i prije svega stalno usavršavanje priprema uči stvaralaštvu. Jedan autor (učitelj), pišući o pripremama, priča anegdotu: »Mladi i ambiciozni ravnatelj škole, nakon prisustvovanja nastavi kod 'iskusne' kolegice s 20 godina staža, izrazio je neke primjedbe na nastavni rad, na što je ona reagirala: 'Mladi kolega, imam 20 godina radnog iskustva i neću dopustiti da mi vi govorite kako treba raditi!' Mladi ravnatelj nije se dao zbuniti: 'Poštovana kolegice, vrlo je očito da imate jednu godinu iskustva, ponovljenu 19 puta'« (Mirko Golovrški, »Bitna je šablona«, *ŠN*, 12. I. 1999.)
- O učitelju koji pruža učeniku mogućnost spoznaje i putove spoznavanja, Kierkeggard piše: »Kako ćemo nazvati učitelja koji ponovno daje uvjet, a s njime učeniku daje i istinu? Nazvat ćemo ga *spasiteljem*, jer on učenika spašava od neslobode i od njega samoga; nazvat ćemo ga *otkupiteljem*, jer onoga koji se sam vezao otkupljuje

od neslobode, a nijedno zarobljeništvo nije teže i ni iz jednog zarobljeništva nije teže pobjeći nego iz onoga u koje se individuum sam doveo! Pa ipak, time nije kazano dovoljno; jer dovodeći se u neslobodu učenik je postao krivcem, pa kad mu sada onaj učitelj daje uvjet i istinu, onda učitelj jest i *izmiritelj* koji stišava bijes što je pao na krivca. Takva učitelja učenik neće moći nikada zaboraviti, jer u istom trenutku poniknut će opet u sebe, jednako kao i onaj koji je, dok je imao uvjet, zaboravio da Bog opstoji i stoga pao u neslobodu« (S. Kierkegaard, *Filozofijsko trunje*, Demetra, biblioteka Aster, Zagreb 1998., str. 17–18).

- Učenik prenosi učeniku određenu količinu informacija; razvija njegovu misao; djeluje odgovorno...
- »Stoga se ne smije dopustiti da se nastavnicima ruši ugled i autoritet niskim plaćama i javnim marginaliziranjem. Od njih se ne smije tražiti da svoje poslove obavljaju besplatno samo zato što u nekom proračunu nisu predviđena sredstva. Radeći poslove za koje neće biti plaćen ili za koje neće biti adekvatno nagrađen, nastavnik dovodi u pitanje svoj ugled kod učenika. Time se potkopava sustav vrijednosti, odnosno svrstava nastavnika u nevažnu skupinu ljudi koja nikomu ne može biti uzor i za kojom se nitko ne povodi. Uzevši u obzir da učenik u važnoj i osjetljivoj dobi s nastavnikom provede gotovo trećinu aktivnog dana, ugled se nastavnika ne smije dovoditi u pitanje« (Zoran Kalinić, »Ususret znanju«, *ŠN*, 9. 2. 1999.)
- »Nacrt strategije preobrazbe i razvoja hrvatskoga školskog sustava«, teze za raspravu u Hrvatskom školskom vijeću – priredila Vedrana Spajić, *ŠN*, 16. 2. 1999.
- Ocjenjivanje učitelja nedvojbeno je veliki problem u školstvu. U SAD-u učitelje ocjenjuju ovlaštene osobe koje su završile poseban tečaj za ocjenjivanje rada učitelja, a zovu se *ocjenjivači*. Kako je kod nas? Može se samo pretpostaviti, jer su istraživanja djelomična pa u skladu s time nesigurna i nekorisna. (Vidjeti tekst »Meni to ne treba«, Ivan Žigić, *ŠN*, 23. III. 1999.). U svakom slučaju čini mi se bitno da istinskom učitelju, kreatoru svoga rada, ne smeta ocjenjivanje (ugodno nije, ali nije problematično); štoviše, ako je ocjenjivač također učitelj s mnogo iskustva, a i sam stvara, onda se u zajedničkom radu može samo naučiti.
- Učitelj u svome radu mora napredovati, stjecanjem novih znanja, oblika djelovanja, ponašanja. Pravi učitelj mora biti svjestan promje-

na, ali i svjestan da su one normalne, rekli bismo, potrebne. Treba nastojati stare stvari odbaciti, prihvatiti novo, vrijedno, za učenike privlačno i prihvatljivo. Učitelj se mijenja na bolje. **Zato se i zove učitelj!** Gustave Le Bon to prikazuje ovako (ali ja dodajem, to je dobra uputa nama učiteljima): »*Mnogi ljudi imaju pravo kada tvrde da se njihovo mišljenja nikada ne mijenja, ali čine krivo kada se time hvale. To, naime, samo pokazuje da se nisu ništa naučili od dana kada se njihovo mišljenje oblikovalo. Tako očit dokaz vlastitog neznanja i gluposti ne stavlja se na velika zvona*« (»Čovjek, lav ili magarac«, Dubravka Miljković, Majda Rijavec, *ŠN*, Zgb. 30. III. 1999).

- Za učitelja postoji još jedna važna činjenica, naime, sa svakom novom generacijom, sa svakim novim razredom mora se ponovo dokazivati, i to radom, upornošću, znanjem, samozatajnim radom (čiji će se rezultati priznati tek nakon mnogo godina, kada ti njegovi učenici postanu odrasli ljudi i imaju svoju djecu, koja krenuvši u školu ponovno na neki drugi način imaju »posla« s učiteljem svoje djece). To tim više što o učitelju djeca već nešto znaju (o učitelju 1. – 4. razreda znaju više roditelji pa se zato događa da traže upravo određenog učitelja za razrednika svojeg djeteta), ali i u predmetnoj nastavi gdje opet djeca (kvalificirano!!!) govore jedni drugima, tako kad se nastavnik prvi puta pojavi u razredu, učenici o njemu već znaju ono za njih važno). E, sada – nastavnik koji je svjestan toga, a bitno je pozitivno usmjeren prema učeniku, mora te svoje poznate vrijednosti ponovno potvrditi. To nije jednostavno, jer mnoge *finte* kojima se učitelj koristi za svoj rad (a svaki učitelj mora imati neki svoj sustav – iako je on podložan promjenama, a mora i biti, s obzirom na razred), učenici već znaju unaprijed i smišljaju svoje *finte*. Tako nastaje **igra odgoja, izazovna, ali nužna**. Na tu igru nastavnik mora biti spreman, ako želi biti učitelj i to *dobar učitelj!*
- Hegel nam može pomoći upravo kada je riječ o sustavu bez kojeg nema pravog znanja i obrazovanja. U *Fenomenologiji duha* govori kako je bit obrazovanja da se dođe do općih znanja, načela i stavova, dok »pravi oblik, u kojem egzistira istina, može biti samo njezin znanstveni sistem« (str. 5). Učitelj dakle mora biti sustavan, znanstven, a to znači mora baratati istinom, ali mora to i emocionalno pružiti (ovo ja dodajem).
- Vidjeti (obvezatno!) knjigu *A što biste vi učinili – psihologija zdravog razuma*, izdanje IEP, H. Wurtha 14., Zagreb, 1997.

- »Učitelj, ukoliko je doista učitelj, ponajprije uči misliti, a to znači da u **uvodu u duhovnu samostalnost** (podv. E. V.) on uči na dostignućima svjetske kulture, koja je univerzalna, pa dakle ne služi političkom trenutku koji je u svojoj povijesnoj determinaciji uvijek partikularan. Zahtjev da učitelj bude osobno angažiran za ovaj ili onaj politički cilj zaboravlja dijalektiku povijesti iz koje se razabire da se momentalni politički ciljevi u radnom vijeku učitelja po nekoliko puta mijenjaju. Zahtjev da se on za svaku od njih angažira kao za svoju osobnu stvar je apsurdan. Dalje, ako je učitelj doista ono što treba biti, onda je on učitelj svoj djeci jednako... Ako pak nije dobar učitelj, ako učitelj kao pedagog zakazuje, neće imati nikakav duhovni autoritet. On je dakle ili dobar učitelj, a tada ne služi dnevnoj politici, ili nema (pozitivan) utjecaj na svoje učenike« (Josip Marinković, »Tradicija hrvatskog učiteljstva i pedagogija jugoslavenskog komunizma«, *ŠN*, 13. IV. 1999.) Ovaj instruktivni tekst počinje ne manje instruktivnom – točnom – konstatacijom: »Iza svakog djela kulture, svih imena koja se spominju kao njihovi nositelji, umjetnika, znanstvenika, državnika, gospodarstvenika, pa i športaša, stoje, više-manje nezapaženo, njihovi učitelji.«
- U svom radu učitelj mora pokazati sigurnost u svakom trenutku jer je samo ona uvjerljiva i *igra* kod učenika. Upravo zato mora biti stabilna osoba – emocionalno i komunikacijski – ali ne samo u razredu. Rad u razredu nije potpuno odvojen od ukupnog načina života i promišljanja (razmišljanja). Mogući načini osobne stabilnosti kreću se u okvirima koji mogu pomoći. Ta se pravila mogu formulirati:
 1. *Provoditi vrijeme s ljudima koje volite (misli se na obitelj – prijatelje – kolege),*
 2. *Potražite izazovan i smislen posao (odnosno pronađite izazov u svome poslu),*
 3. *Pomažite drugima (radi pozitivnog odnosa prema sebi; smanjuje se mogućnost stresa, odnosno lakše se izdrži mogući stres),*
 4. *Pronađite vrijeme za stvari koje volite (izbjegavajte dosadne situacije),*
 5. *Bavite se fizičkim aktivnostima (rekreacije različitih vrste; one koje nas vesele i koje smo izabrali održavajmo redovito),*
 6. *Budite organizirani, ali fleksibilni (ne treba se rigidno držati planova, potrebna su ponekad rizična iskustva),*

7. *Mislite pozitivno* (očekujte da će se dogoditi pozitivna situacija),

8. *Vodite računa o vremenskoj perspektivi* (nastojte biti emocionalno stabilni – ne letjeti visoko, ali ne »padati u komu« zbog sitnica),

9. *Samoostvarenje* (treba prihvaćati sebe, ali i druge).

- (Osnovna ideja – preradio prema svojim iskustvima za učitelja – ima u knjizi *A što biste vi učinili – psihologija zdravog razuma*, ŠN, Zagreb, 4. V. 1999.).
- »Međutim, za pedagoško je mišljenje presudna činjenica da se te vrijednosti (etičko-moralne, op. E. V.) ne ostvaruju same po sebi, nego ih treba ozbiljiti u samom zbivanju odgoja. To ostvaruje učitelj, odgajatelj, nastavnik, profesor, riječju – pedagog: on odgojnu vrijednost svojim prosudbama iz teorijske pretpostavke prevodi u ozbiljenje odgojnog čina. Na njemu je da u konkretnim okolnostima svoje odgojne relacije prepozna koja je kreativnost moralno poželjna, a koja nije, što valja poticati, a što ne, što ocijeniti kao tolerantno, humano, moralno poželjno. Tolerancija, naime, kao vrijednost također može biti i zla i dobra« (Josip Marinković, »Odgojne vrijednosti od retorike do ozbiljenja«, ŠN, 18. V. 1999.). Ovaj tekst moram komentirati svojim dodatkom: budući da u tekstu autor govori o etičko-moralnim djelovanjima, treba dodati – biti dobar ili biti loš nije samo stvar našeg znanja, već je prije svega stvar djelovanja i realiziranja, a ne samo promišljanja – bolje reći, ostajanja u sferi promišljanja, jer promišljanje je nužno. Moramo djelovati i po djelu prosuđivati. Djelo dakako djeluje odgojno. Zato je komunikacija koju provodi učitelj – pedagog uvijek moralni izazov; i uvijek zahtijeva da pedagog promišlja o svojim činovima. Često će tek nakon mnogo godina saznati od svojeg učenika je li taj njegov postupak bio i moralno učinkovit.
- Jedan je tekst odlično *pokrio* moje stalno problematiziranje vlastitog posla i rada u razredu. Naime, jesam li dosadan, i jesu li nastava, sadržaji i metode uzrok te dosade. »Kad učitelj više na učenika koji kroz prozor promatra leptira dok pred njim leži tablica množenja, on nehotice priznaje promašaj svoje didaktičke metode«. Što drži učenikovu pozornost, novo, iznenađujuće, drukčije, kvalitetno, lijepo, zanimljivo? (Što pogađa učenikovu potrebu, a potrebe su djeteta

njegova stvarnost?). Nastavne programe zato uvijek treba prilagoditi učenicovim mogućnostima, interesima i potrebama. Treba raditi sa što većim utjecajem i djelovanjem učenika. To je pak mnogo teže postići nego reći. Ima razreda koji su inače dobri, učenici čak odlični, ali su po prirodi introvertirani, i teško se otvaraju ili im se jednostavno ne da, bez obzira na interesantnost teme. Ili: ranojutarnja nastava – 7, 15 (a 70% učenika su putnici – dizanje u pola pet, bicikl, vlak, autobus itd.; 7–8 sati nastave svaki dan i slične čarolije našeg sustava obrazovanja i organizacije cjelokupnog društva; usput samo – nije bez veze povijesno iskustvo obrazovanja i odgoja da nastava nikad ne počinje prije osam sati). Drugi pak razredi jednostavno nisu spremni da se muče. Ali ipak nastavnik sve treba pokušati. Ali (opet ali!) kreativna nastava u kojoj mnogo rade učenici nije tako jednostavna aktivnost. Zahtijeva silnu pripremu, veliki napor, i još nešto bitno – odlično svladati klasični *ex chatedra* sat, imati odnos prema sadržaju, vremenu, imati smisla za važno, odlično se snalaziti na ploči (shema ploče), koristiti se grafoskopom, slikama i drugim didaktičkim materijalima. Dakle, sve u svemu, mnogo sati *leta*, kako na pripremama, tako i u radu u razredu. (Citati iz teksta: Josip Vuković, »Nije krivo proljeće – Proljetna ‘alergija’ na školu«, *ŠN*, 18. V. 1999.)

- »Pažnja je znati izabrati važne stvari, napraviti izbor onoga što nas zanima.« Dodajem, i onoga što zanima učenika. (Izvor kao i u prethodnoj točki).
- Koliko je velika važnost današnjih, različitih i privlačnih, oblika utjecaja na život djece: »Roditelji i učitelji žale se da su se u njihovo vrijeme djeca bolje usredotočila. Ali, na što? Danas možemo reći da su oni te godine proživljavali nekako jednostrano. Nisu imali vanjskih poticaja kao što su televizija, novine, razredne zajednice, čak i ulične manifestacije. Prema tome nisu ni mogli pratiti zbilju.« Ipak, rastresenost i nije tako jednostavna, bolje reći bezazlena pojava. Sljedeći primjer iz Njemačke će nam to pokazati: »Školski psiholozi Schleswig-Holsteina utvrdili su da 40% rastresene djece ima manje ili veće teškoće u obitelji, a pojedini profesori iz Salzburga optužiše ‘potpuno pogrešan školski sustav, koji u djece izaziva mučninu šopajući ih podacima kao guske, a njihova prirodna žed za spoznajama ostaje neutažena’ (izvor, isto). Jedan se motiv i želja stalno ponavlja, barem kod učitelja koji misle na malo drukčiji, možemo reći stvaralački način, a to je potreba za kritičkim mišljenjem

i promišljanjem sa strane učenika, i na taj način učenjem novog. To dakako nije jednostavno postići, ali to je trajni zadatak učitelja i svih koji razmišljaju o nastavi. **Međunarodna čitateljska udruga (IRA) i Institut *Otvoreno društvo* (New York)** upravo su tim projektom započeli aktivnosti u gotovo dvadeset svjetskih zemalja, pa i u Hrvatskoj (Zagreb, Rijeka, Osijek Opatija).« Svrha je uvesti u škole metode poučavanja koje promiču kritičko mišljenje, a ostvaruje se u trodijelnom okvirnom **ERR-sustavu**. U njemu je **evokacija** (E) faza u kojoj se od učenika traži da se prisjete onoga što već znaju o nekoj temi, odrede ono što bi htjeli o njoj doznati i osvijeste svrhu učenja. Faza **razumijevanja značenja** (R) podrazumijeva učeničko istraživanje i preispitivanje spoznaja, što rezultira zaključivanjem, a završna faza **refleksije** (R) donosi ponavljanje i interpretaciju novih spoznaja te njihovo integriranje sa ‘starim znanjem’ učenika i transfer na nova područja« (Maja Flego, »Razred koji misli«, ŠN, 18. V. 1999.).

- Često se čuje da treba ocjenjivati učitelja. Mnogobrojni su pokušaji, metode, kriteriji, škole, zemlje. Sve je to završilo manje-više neuspješnim parametrima. *Uzaludan je pokušaj objektivnog ocjenjivanja učiteljskog rada, pa sadašnje stanje većinom dovodi do pogrešnih procjena.*
- Mnogo vrijedi u učiteljskom radu poznata latinska poslovice: »**Affectio tua nomen imponit operi tuo**« ili: »*Tvoja namjera određuje karakter tvomu djelu.*«
- »Stvaranje bez napora,
primanje bez posjedovanja,
djelovanje bez očekivanja,
vođenje bez vladanja –
to se naziva skrivena vrlina!«
(*Lao Tze, Knjiga puta i vrline; Razmišljanje 10.*)
- Treba se pozabaviti problemom ***dosljednosti*** u pedagoškom radu – problem se određuje kao **od-mjerenost**. Dakle, imati mjeru, *sredinu* – točku jednako udaljenu od ekstremnih pozicija djelovanja. Teško? Da, jako teško!!! Na papiru ne, ali u praksi da! Svaka nova godina, nova generacija, novo potvrđivanje – ekvilibristika!
- Čitam u tekstu »Što sve radi učitelj«, ŠN, 21. VI. 1999. autora Vinka Filipovića, predsjednika sindikata Preporod, što sve učitelj mora či-

niti, što i kako će mu sve to biti priznato, što su bonusi u nastavi iliti smanjeni broj sati zbog godina, pa stvarni broj sati tjedne nastave po predmetima itd... Zapravo riječ je o *Pravilniku o normi*. Sve to nekako štima i ne štima – na papiru. Ali ja mislim – za dobar rad u razredu, osim dobrih učenika (vjerojatno pojam baš nije dobro izabran, ali ipak, uglavnom se zna na što se misli), treba isto tako postaviti pitanje **koliko sati tjedno bi bila normalna satnica da bi se moglo normalno raditi?** Po meni, po mojem iskustvu, tri sata na dan – 15 sati na tjedan u razredu na svojem predmetu. I još mi se nešto čini važno; nastava ne prije osam, pola devet ujutro. **Nema efekta od ranog rada.** Djeca se dižu u pet da bi u sedam došla u školu – **KOMA!** Sve izvan satnice rada u razredu, a rad s djecom najvažniji je dio našeg posla, odnosno rad u školi, za potrebe škole, ali – opet u krajnjem slučaju – rad za dobrobit učenika ne bi bio opterećenje. Tek na taj način učitelj bi imao vremena za *sebe*. Tada bi shvatio koliko je važno usaditi u učenika potrebu da bude *svoj*, da misli o sebi i vodeći se tom sviješću, misli o *drugima*. Samo tako nama učenici postaju *svrha*, kao što i mora biti u našem odgojnom – dodajem – moralnom djelovanju. Čovjek je čovjeku svrha, a ne sredstvo!

- Rutina u školi – je li to iskustvo koje je u svakom slučaju važno, u nekim slučajevima pedagoškog i stručnog rada nužno? Ili je to ipak u mnogo slučajeva dosta opasno jer ona (rutina) omogućuje da se učitelj (nastavnik) ponekad *izvuče* iz situacija koje su problematične, ali da ih (ne) riješi. Rutina nije kreativna, nije spremna na rješavanje do kraja (iako moram priznati da rutina može dati rješenje, ali mi se čini da je tada riječ zapravo o iskustvu koje je promišljeno), nije spremna za krizu, za poraz koji se uvijek može dogoditi u radu s učenicima. Ali ima situacija gdje rutina daje odlična rješenja, primjerice, brzo uočavanje problema i pronalaženje varijanti. Zato mislim da rutina mora biti povezana s iskustvom, ali i s opredjeljenjem da se svakom problemu pristupi s nervom pravog učitelja. Tako će *svaki* događaj i doživljaj biti *pozitivno* iskustvo.
- Nema kraja školi: »Na obodu šesira početak je ondje gdje i kraj.« (Heraklit)
- White (Ellen Gould) piše o tome što je istinski odgoj: »Istinski odgoj ne zanemaruje vrijednosti znanstvenog znanja ili književnih postignuća, ali više od informacije vrednuje moć, više od moći dobrotu, iznad intelektualnih postignuća vrednuje karakter. Svijet toliko ne

treba ljude velikog intelekta, koliko ljude plemenitog karaktera. Svijet treba ljude u kojih su sposobnosti pod nadzorom jasnih načela.«

- Uvijek treba cijeniti vlastitu povijest jer Matoš kaže: »Samo barbar može ismijavati prošlost.«
- Blagost duha i smirenost u školi posebno su vrijedne osobine od kojih učenici najviše zapaze i uče. Konfucije veli: »Plemenit je čovjek miran i velikodušan. Prostak je uvijek uzbuđen.«
- Kranjčević u *Mojsiju* sjajno određuje: »**Mrijet ti ćeš, kada počneš sam u ideale svoje sumnjati!**« Učitelj je mrtav kada svoje ideale napusti i u svom radu počinje raditi kao tehnička naprava!

THE NOTES OF A TEACHER

Problems and ideas, guidance and experience

Eduard Vargović

Reflecting on one's own work and activities in the classroom and at school is the precondition for a creative approach to the educational work of each teacher. Teacher preparations, as well as one's critical notes on oneself, the teaching profession and occupation, and the status of teachers in society are all mutually intertwined topics. To self-confidently approach one's own job is to reflect on one's position. Teacher lives are public, which means that their thoughts and actions are relevant to their students, school and themselves. Written words, even if only fragmentary, facilitate the understanding of one's own position and status both at school and in society.

Key words: teachers, creativity, school, education.